

FÜGGELÉK

Demeter M. Attila – Tonk Márton – Veress Károly

Az erdélyi magyar filozófia a XX. század utolsó évtizedében

1. Előzmények: a 80-as évek

Összehasonlítva a magyarországi 80-as évekbeli szellemi-kulturális folyamatokkal, Romániában, Erdélyben ebben az időszakban éppen ellentétes irányú folyamatok zajlottak. A szellemi nyitás, a véleményalkotási-gondolkodási szabadság fokozódó érvnyesülése, a fizikai és kulturális mozgáster kiszélesedése helyett ezek erőteljes visszaszorítása, beszűkítése volt a jellemző: akadozó, esetlegessé váló kommunikáció, szellemi-lelki kényszerpályák, ideológiai nyomás és szűrés, a folytonos külső kontroll belső önkontrollá, öncenzúrává alakítása. Mindezt csak fokozta az utazási korlátozás, a dokumentálódási lehetőségek minimálisra csökkenése, a kapcsolattartási lehetőségek szórványossá válása, a nyilvánosság köreinek, tereinek, intézményeinek szinte teljes felszámolódása. Ilyen körülmények között minden filozófiai próbálkozás a gondolkodás belső terébe húzódott vissza, a nyilvánossághoz való joga és a nyilvánosságra való esélye teljes mértékben a hatalmi-ideológiai önkény kiszolgáltatottjává vált. Az emberi kapcsolatok és tevékenységek folytonos ellenőrzése miatt a szabad gondolkodás zárt körű informális csoportokra korlátozódó, belsőleg is folytonosan felvigyázott és védelmezett nyilvánosságának érvényesítésére is többnyire csak alkalmilag, esetlegesen nyílt lehetőség. A publikációkba beszüremelő, a szélesebb nyilvánosság előtt is szóhoz jutó filozófiai gondolatnak pedig vajmi kevés esélye volt arra, hogy szervessé váljon a hatalmi manipulációknak kitett, ideológiai elvárásokhoz igazodó, politikai normákat követő kultúrában.

Ebben az időszakban Magyarországon egy fiatal nemzedék képviselői egyetemi alapképzésben vagy második egyetemenként filozófia szakos oklevelet szereztek, nyelveket tanultak, külföldi ösztöndíjak után néztek, hozzáláttak a publikáláshoz, bekapcsolódtak az egyetemi oktatótevékenységbe (egyetemi karrierépítésbe kezdtek). Így formálódott az a mai középnemzedék, amely mostanság az élénk filozófiai élet éltetője, európai színvonalú kutatások művelője, kapcsolatok fenntartója, s mérvadó, mérceállító szerepet játszik a filozófiai közéletben. Ezzel szemben Erdélyben a 80-as években a filozófiai életre az elnéptelenedés volt a leginkább jellemző. Számos tehetséges fiatal gondolkodó kitelepült, az itthon maradók a szerkesztőségi robot vagy a középiskolai oktatás terhének hétköznapijaiból kiszabadulva – némely kiváltságosok, de igen kevesen, a könyvtár „csendjébe” visszahúzódva – legfennebb „vasárnapi” foglalatostársaként gyakorolhatták a filozófiát. Egyetemi pályán vagy tudományos kutatásban való elhelyezkedésre ebben az időszakban (magyarok számára) egyáltalán nem nyílt lehetőség. A magyar nyelven művelt hiteles filozófiai alkotó- és kutatótevékenység az egyetemi-akadémiai életből mondhatni teljes mértékben kiszorult.¹

A 80-as évek második felében az erdélyi magyar alkotó jellegű filozófiai gondolkodás vagy az illegális tevékenységi szférákba vonult vissza, mint a *Limes Kör* vitaösszejövetelei – amelyen többek között aktív filozófusok is részt vettek, mint Balázs Sándor, Fábíán Ernő, Molnár Gusztáv –,² vagy olyan, nyilvánosan is működő fórumokat hozott létre magának, mint a sepsiszentgyörgyi *Tudományelméleti Műhely*. Ennek a vitaestjein, Salat Levente szervezőtevékenységének köszönhetően, filozófia szakos tanárok mellett olyan fiatal, nem filozófia szakos értelmiségiek is részt vettek, akik a tudományfilozófia, tudományelmélet, ismeretfilozófia kérdései iránt érdeklődtek.³

1 Ebben az időszakban filozófiatörténeti kutatások is csupán Hajós József (az RTA kutatója) és Szegő Katalin nevéhez fűződnek.

2 Vö. Cs. Gyimesi Éva: *Homágy a hazában*. Cikkek, tanulmányok, esszék. Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1993, 10–15.; Cseke Péter: Kisebbségi létértelmezések – cselekvésképtelen időben. In: *Lehet – nem lehet? Kisebbségi létértelmezések (1937–1987)*. Mentor, Marosvásárhely, 1995, 8–10.

3 A Tudományelméleti Műhelyben kifejtett szellemi alkotótevékenység filozófiai perspektívába helyezett elemző-értelmező vizsgálatát Veress Károly végezte el

A közel négy évet átfogó szellemi aktivitás eredményeként 1989-ben a résztvevők írásaiból összeállított tanulmánykötet jelent meg *Tény és való* címmel.⁴

Ebben az időszakban az ugyancsak nyilvánosan szerveződő csíkszeredai *Kommunikációs Antropológia Munkacsoport* szellemi tevékenységébe, publikációiba is beleszövédték filozófiai elemek, elsősorban a filozófiai antropológia, szemiotika, kultúrfilozófia, valamint a kommunikáció filozófiája területéről.

A 80-as években csak alig néhány lapban jelentek meg filozófiai jellegű vagy tartalmú publikációk. A *Korunk*, *A Hét*, illetve ennek a *Tett* című negyedévi melléklete közölt időnként filozófiai írásokat. E lapok esetében bizonyos többé-kevésbé tudatos, átgondolt, a körülmények ellenére a filozófia ösztönzésére irányuló kedvező szerkesztői politikáról is lehet beszélni, ami a *Korunk*nál elsősorban Gáll Ernő s az évtized második felében Aniszi Kálmán, *A Hétnél* pedig Rostás Zoltán nevéhez fűződik. Filozófiai szövegek publikálása terén ugyancsak fontos szerepet játszott a Kriterion Könyvkiadó *Téka* sorozata, amelyben a filozófiatörténet klasszikusaitól és az erdélyi magyar filozófiai hagyományból számos alapszöveg és válogatás látott napvilágot Balázs Sándor, Egyed Péter, Szegő Katalin előtanulmányaival.

A körülményekből kifolyólag a nyolcvanas évek filozófiai tevékenységére nem annyira a tiszta filozófiai vizsgálódás, szakkutatás, mint inkább egyfajta *interdiszciplináris* beállítódás jellemző. Ez egyrészt a filozófiai gondolkodásnak a konkrét kisebbségi létkérdésekhez, az értelmiségi tudat és a kisebbségi kultúra belsőleg konfliktusos jelenségeihez való reflexív-értelmező odafordulásából adódott,

A tudományelmélet sepsiszentgyörgyi műhelyéről c. tanulmányában (*Erdélyi Múzeum*. LXI. kötet. 1999. 1–2. füzet, 132–142., illetve *Alternatív tradíciók a magyar filozófia történetében*. Felsőmagyarországi Kiadó, Miskolc, 1999, 241–260.) A Műhely létrehozói és rendezvényeinek állandó résztvevői Bíró Béla újságíró, Demény István Pál néprajzos, muzeológus, Gábor Béla fizikatanár, Király Béla filozófiatanár, Lorenzovics Rozália filozófiatanár, Lőrincz Csaba nyelvtanár, Lőrincz József vállalati fordító, Salat Levente mérnök, Török Ernő matematikus, Várhelyi Attila fizikus és Veress Károly filozófiatanár voltak.

4 *Tény és való*. Tudományelméleti írások. (Szerk. Salat Levente). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1989.

másrészt – szerves összefüggésben a szakemberek képzettségével és a problémák természetével – a filozófiának azokkal a tudományterületekkel való folytonos érintkezéséből (szemiotika, antropológia, kommunikációelmélet, tudományelmélet, nyelvészet, szociológia stb.), amelyek filozófiai ismereteket is beépítenek a vizsgálódásaikba, miközben magát a filozófiai problematizálást is inspirálják. Ily módon már a hetvenes-nyolcvanas évek filozófiai törekvéseiben tetten érhető egyfajta *alkalmazási* törekvés, amely a filozófiai vizsgálódások értelmét az egzisztenciális és kulturális kihívások által motivált határmegvonó-lehetőségfeltáró, illetve reflexív-értelmező viszonyulásban látja.

Ami a filozófiai tevékenységek személyi állományát, a szakemberek létszámát illeti, a 80-as évek végére a 4-5 idős egyetemi oktató leszámítva – a filozófiai szakma befutottnak számító képviselői sorozatos eltávozása után – alig maradt 4-5-nél ugyancsak nem több olyan, a fiatalabb korosztályokhoz tartozó szakember, akikre a kutatói és publikációs tevékenységük alapján számítani lehetett a magyar nyelvű egyetemi filozófiaoktatás újraindításában.

2. Szellemi folyamatok a 90-es években

A 89-es fordulatot követő időszak az erdélyi magyar filozófiai tevékenységben is a szemléletváltás, a szellemi-módszertani-intézményi átrendeződések előkészítésének és beindulásának az időszaka volt. A kilencvenes évek filozófiai tevékenységére mindenekelőtt az útkeresés volt a jellemző. Ez egyrészt a magyarországi és általában az európai filozófiai élet eseményeihez, folyamataihoz való felzárkózási törekvésekben, az ottani kutatási irányok, problémafeltevés, eredmények receptálásában nyilvánult meg, másrészt azokban a törekvésekben, amelyek az önálló kutató- és alkotótevékenység feltételeinek megteremtésére, a saját hang- és helykeresésre irányultak a romániai magyar kultúrában és a filozófiai élet tágabb összefüggéseiben. Ezek a törekvések szükségképpen intézményépítési, kapcsolatteremtési erőfeszítésekkel társultak.

A 89-es fordulatot követő gyors társadalmi és kulturális változások, a kisebbségi értelmiségi tudat szembesülései a változó

élethelyzetekkel, a gyors ütemben beinduló intézményépítés visszaságai, a kisebbségi politizálás eredményei és kudarcai, a különböző látszatkeltő mechanizmusok, illúzióépítő stratégiák fenntartása és sikeres működtetése a romániai magyar kultúrában mind olyan, a tényleges léthelyzetben bennegyökerező jelenségekként jelentkeztek, amelyek a filozófiai reflexióra is provokatívan hatottak. A 90-es évek első felében újra életmagra kapó önálló filozófiai aktivitás továbbra is megőrizte a nyolcvanas évekből átörökölt *interdiszciplinaritást* – azaz a filozófiai problémák összefonódását a történelmi, antropológiai, szociológiai, szemiotikai, kommunikációelméleti problémákkal, illetve ezeknek filozófiai perspektívában történő megvilágítását –, és ez jellemzi mondhatni mind a mai napig, legalábbis abban a szférájában, amelyben tovább tart a létproblémák értelmezésének a kultúrába való bevitelére, érvényesítésére irányuló erőfeszítés.

A 90-es évek elején beindult *szemléletváltási* és *szellemi átrendeződési* folyamatok elsősorban azt a középnemzedéket érintették, melynek tagjai a hetvenes években többnyire marxista szemléletű filozófiai képzésben részesültek, s most – a nyolcvanas évek elhaló lehetőségével járó szellemi és szakmai kieséseket követően – oktatókként és alkotókként egyaránt egy olyan, minden vonatkozásában átváltozásban levő szellemi környezetben találták magukat, amelyben úgymond „menet közben” kellett felzárkózniuk nemcsak a másfelé már széles körben művelt filozófiai irányzatokhoz és a filozófiai problematizálás új módozataihoz, hanem mindazokhoz az újszerű igényekhez, elvárásokhoz is, amelyek a filozófia társadalmi-kulturális befogadása körül kialakultak. Ennek a (többlet)erőfeszítésnek a sikeres megtételében korántsem elhanyagolható szerepet játszott az a 70-es évekbeli filozófiai képzés, amelyben a középnemzedék képviselői a kolozsvári egyetemen részesültek. Ebben – a korabeli marxista szemléletmód hátterében – éppen azokra a domináns filozófiai irányzatokra helyeződött a hangsúly – strukturalizmus, egzisztencializmus, tudományfilozófia –, amelyek mentén (egzisztenciafilozófia, nyelvfilozófiai paradigma) vagy ellenében (posztstrukturalista, posztmodern törekvések) indultak be a kilencvenes évek romániai magyar kultúrájában is az új filozófiai útkeresések. A kibontakozó, megélenkülő filozófiai vizsgálódásokat inspiráló koncepciók közül

kiemelkedett többek között a wittgensteini nyelvfilozófiai szemlélet, a heideggeri fundamentálonológia, s igencsak felfokozódott az érdeklődés a fenomenológiai és hermeneutikai problémák iránt. A szemléletváltást segítették elő a hatásukat éreztető különböző filozófiai divatok is, mint Nietzsche filozófiája és a kierkegaard-i egzisztenciafilozófia, valamint a jelenkori vallásfilozófiai kérdések iránti megnövekedett érdeklődés vagy a jelenkori posztmodern irányzatok közül a Derrida által kezdeményezett dekonstrukció.

Mindezek az új szellemi jelenségek igen serkentőleg hatottak a filozófia önreflexív diemenziójára. Újból előtérbe kerültek a filozófia mibenlétére, lényegére, funkcióira irányuló kérdések. Ebben a kontextusban a romániai magyar kultúrában minduntalan visszatérőeknek, de a megválaszolásukkal még várankoztatóaknak bizonyulnak azok a kérdések, amelyek a filozófia művelésének a kisebbségi lét körülményei közötti lehetőségfeltételeire, a partikularis-regionális élettapasztalatok és a filozófiai problémafeltevések univerzális horizontja közötti viszonyra kérdeznak rá. Úgyszintén a filozófia önreflexív, öndefiniációs törekvéseivel függ össze az a mód is, ahogyan a kultúrában betöltött helyének és szerepének az újradefiniálásával kísérletezik, s ahogy e törekvések horizontjában újszerűen merülnek fel a filozófia alkalmazásával kapcsolatos kérdések, melyek mentén a filozófia és az alkalmazás viszonyának egy, a hagyományostól eltérő elgondolása körvonalzódik.

A romániai magyar kultúrában számottevővé kezd válni a filozófiai szemléletmódok és foglalatosságok kisugárzása a szellemi kultúra más területeire, ami a filozófiai kutatásokra is ösztönzőleg hat vissza. Az egzisztenciafilozófia, fenomenológia, hermeneutika, dekonstrukció számos tartalmi eleme és módszertani vonása beépülőben van és szemléletváltási folyamatokat indít el az esztétikai, művészetfilozófiai, irodalomelméleti, antropológiai, politikatudományi gondolkodás területén is.

A 90-es évek folyamán részben a totalitarizmus örökségére és a tradicionális értelmiségi magatartásformák beidegződéseire jövő ellenhatásként, részben az ebben az időszakban szakképesítést szerző és pályájuk kezdetén levő fiatalok szakmai törekvései eredményeként olyan új útkeresések is beindultak a romániai magyar

filozófiában, amelyek a szakfilozófiai vizsgálódásokat részesítik előnyben. Kezdetét vette egyfajta szakosodás a fenomenológia, a vallásfilozófia, a politikai filozófia, az erkölcsfilozófia, az esztétika és művészetfilozófia, a hermeneutika területén. A szakosodási törekvésekben egy bizonyos differenciálódási folyamat is nyomon követhető, amelynek útjait a középnemzedékhez tartozó értelmiségiek is bejárják. Ennek során az a szellemi-szemléleti konglomerátum – a filozófiai és humántudományi ismeretek, nézőpontok, beállítódások sajátos keveredése –, amely a 80-as évek és a 90-es évek első felének gondolkodását jellemezte, fokozatosan széttagolódik, s képviselői – akár a filozófiai, akár az antropológiai, szociológiai, politikatudományi kutatások terén – egyre inkább a konkrétabban behatárolható szakproblémák vizsgálata mellett kötelezték el magukat.

3. Az intézmények

A 90-es évek újrászerveződő filozófiai tevékenysége a romániai magyar kultúrában voltaképpen ott folytatódott, ahol a 80-as évek korlátozó intézkedései következtében abbamaradt: az egyetemen és a kiadványokban. Az előző évtizedekben a romániai magyar kultúrában – az egyetemi tanszékeket leszámítva – nem alakult ki a filozófiai kutatásnak és alkotásnak szervezett, intézményes hagyománya, azaz nem létezett sem önálló filozófiai intézet, sem pedig olyan állandósult műhelyszerű csoportosulás, amely valamilyen konkrét kutatótevékenységet szervezeten felvállalhatott volna. Ez alól időszakos működésükkel bizonyos értelemben kivételt képeznek a 70-es években Kolozsváron a Diótíma Kör, illetve a nyolcvanas évek második felében Sepsiszentgyörgyön a Tudományelméleti Műhely tevékenységei. Az akadémiai kutatóintézeti tevékenység egy személy, Hajós József tudományos főkutató filozófiatörténeti kutatásaira korlátozódott, s a 90-es években ez az intézményi keret is leépült.⁵

5 Ennek ellenére a nyugalmazott főkutató, Hajós József továbbfolytatja a kolozsvári könyvtárakban filozófiatörténeti és művelődéstörténeti buvárkodásait. E sokoldalú és gazdag tevékenység igen tartalmas dokumentuma a *Barangolás kolozsvári könyvtárakban* című művelődéstörténeti tanulmánykötet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 1999.

A 90-es években a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen kibontakozó filozófiai tevékenység legalább két szakaszba tagolható. A 90-es évek első felében a filozófia magyar nyelvű egyetemi oktatásának újjászervezésére került sor. Az oktatás beindítása, új oktatói állások létesítése és betöltése, a magyar tagozat fokozatos önállósítása, a kurrens képzési feladatok ellátása mellett ez az időszak a szerkesztői vagy középiskolai tanári állásokból frissen bekerült egyetemi oktatók számára intenzív tanulási időszak volt, az oktatás és a kutatás egyetemi követelményeihez való felzárkózás időszaka, amely – a filozófia terén – egyszersmind a szemléletváltás, a szellemi átrendeződés, az európai filozófiában érvényesülő kutatási-alkotási trendekhez való igazodás igényével és követelményével társult. A kezdeti szervezetlenség, a többlet-erőfeszítések kényszerű felvállalása s az ezzel járó folytonos túlterheltség azonban lényegesen lefékezte ebben az időszakban a filozófiai tevékenységek kibontakoztatását.

A 90-es évek közepétől már a felsőbb évfolyamok tehetségesebb hallgatói és az első végzősök is bekapcsolódtak az oktatói-szervezői tevékenységbe, s cselekvően részt vállaltak az önszerveződési folyamatok beindításából. Ezekben az években formálódik az az oktatói testület, amely már képes teljes körű magyar nyelvű filozófiai képzést nyújtani.⁶ A közép- és felsőfokú oktatás megismeréséhez szükséges doktori címet, a fiatalok pedig a magiszteri képzés elvégzése után hozzákezdnek a doktori tanulmányokhoz. Ekkortól már tágabb összefüggésekben lehetett *intézményépítésre* és *kapcsolatteremtésre* gondolni. Erre az időszakra esik a magyar nyelvű egyetemi filozófiaoktatás majdnem teljes körű önállósítása, a külföldi, elsősorban magyarországi tanszékekkel, intézetekkel való szakmai kapcsolatok kiépítése,⁷ a

6 Ennek tagjai ebben az időszakban Angi István társult professzor, Demeter Márton Attila tanársegéd, Egyed Péter docens, Gál László docens, Gregus Zoltán gyakornok, Király István docens, Nagy György adjunktus, Szegő Katalin docens, Szigeti Attila gyakornok, Tonk Márton tanársegéd, Ungvári Zrínyi Imre adjunktus, Veress Károly docens, valamint Balázs Sándor, Gáll Ernő, Kallós Miklós doktorátusvezető konzulens professzorok.

7 Sorban kiépültek a szakmai-együttműködési intézményi és személyi kapcsolatok a budapesti, debreceni, miskolci, szegedi filozófia tanszékekkel, a budapesti Hermeneutikai Kutatóközponttal valamint a MTA Filozófiai Intézetével.

filozófiai kutatások és a szakmai rendezvények infrastrukturális, szervezeti kereteinek, publikációs lehetőségeinek a megteremtése, közös kutatási programok kezdeményezése és kivitelezése. Szintén ebben az időszakban vette kezdetét az oktatás támogatását célzó vendégtanárprogramok szervezése, valamint a jegyzetkiadási tevékenység is. A filozófia szak oktatói több *szöveggyűjtemény*⁸ és *egyetemi jegyzet*⁹ jelentettek meg, amelyek elősegítették a filozófiatörténet, logika, etika, szemiotika, esztétika tanulmányozását.

A 90-es évek második felétől jöhetett szóba, hogy a *filozófiai kutatás* és *alkotás* is helyet kapjon az oktatás mellett az egyetemi tevékenységben, s ennek eredményei publikációkban is megjeleníthetnek. A Filozófia Tanszékcsoport magyar tagozatának oktatói és a körülöttük csoportosuló, kutatási feladatokat felvállaló hallgatók a jelenkori filozófiai kutatás olyan fontos vizsgálódási területeibe kapcsolódtak be, mint a fenomenológiai, összehasonlító filozófiatörténeti kutatások (Egyed Péter, Szigeti Attila), a heideggeri filozófiához és a fundamentálontológiához kapcsolódó kutatások (Király István), hermeneutikai, ismeretfilozófiai, kultúrfilozófiai kutatások (Veress Károly), axiológiai, antropológiai, morálfilozófiai kutatások (Ungvári Zrínyi Imre). Ebben az

Ugyancsak ekkortól kezdtek rendszeressé válni a nemzetközi konferenciákon való részvételek, melyek közül elég kiemelni *A kartezianizmus négyszáz éve* címmel 1996-ban Szegeden szervezett nemzetközi konferenciát (amelyen Hajós József és Veress Károly is részt vett), illetve a *Filozófia az ezredfordulón* címmel az MTA Filozófiai Intézete által 2000-ben Kecskeméten szervezett konferenciát (amelyen meghívottként Egyed Péter és Veress Károly vettek részt).

- 8 Bevezetővel, jegyzetanyaggal, összekötő szövegekkel, magyarázatokkal ellátott szöveggyűjtemények jelentek meg Orbán Gyöngyi (*Esztétikai olvasókönyv. A szép aktualitása kérdéséhez*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1999) és Szegő Katalin (*Renezsánsz gondolkodók*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1995; *A felvilágosodás gondolkodói*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1996) összeállításában; a BBTE jegyzetkiadójánál Egyed Péter és Veress Károly válogatásában *Szemiotikai szöveggyűjtemény* (Kolozsvár, 1996.), Ungvári-Zrínyi Imre szerkesztésében pedig *Értékelméleti szöveggyűjtemény* (Kolozsvár, 1999) jelent meg.
- 9 Ilyenek Gál László: *Bevezetés a logikába*. Editura Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 1999, valamint Veress Károly: *Filozófiai szemiotika*. Stúdium Kiadó, Kolozsvár, 1999, illetve *Bevezetés a szemiotikába*. BBTE jegyzetkiadója, Kolozsvár, 1999.

időszakban Szegő Katalin továbbfolytatta filozófiatörténeti kutatásait elsősorban a modern filozófia területén a fiatal kutatók (Balogh Brigitta, Demeter Szilárd, Tonk Márton) szakirányítását is vállalva. Úgyszintén továbbfolytatta az esztétika, zeneesztétika területén a vizsgálódásait Angi István, a fiatalok közül Gregus Zoltánt is bevonva, aki a filmesztétika és a kép esztétikája, hermeneutikája irányába is tovább tágította a kört. Egyes filozófiai szakterületeken olyan újszerű és egyre határozottabban körvonalazódó kutatások indultak be, amelyek diszciplináris vonatkozásban is kihatottak a képzésre, mivel lehetővé tették új tantárgyak bevezetését a tantervbe. Ilyen mindenekelőtt az erdélyi magyar filozófiai hagyomány kutatása, amelyben az oktatótestület majd minden tagja részt vesz,¹⁰ de tényleges kezdeményezői és a maguk szakterületekért való felvállalói Tonk Márton és Ungvári Zrínyi Imre, akik egyúttal a *magyar filozófia* oktatói is. A magyar filozófiatörténeti és eszmetörténeti kutatásokra serkentőleg hatott egyes oktatók részvétele a miskolci magyar filozófiatörténeti konferenciákon,¹¹ majd pedig a Kolozsváron szervezett két filozófiatörténeti konferencia.¹²

10 E téren még jelentősek Egyed Péter, Szegő Katalin filozófiatörténeti, Gál László logikatörténeti, Veress Károly hermeneutikai-kultúrfilozófiai kutatásai.

11 A Miskolci Egyetemen 1992-ben a *Gondolatok gondolatokról. A magyarországi filozófia történetéből* című konferenciára, utána pedig 1996-ban az *Alternatív tradíciók a magyar filozófiai kultúrában* című konferenciára került sor. A kolozsváriak közül Egyed Péter, Hajós József (mindkettőn) és Veress Károly (a másodikon) vettek részt.

12 1996 októberében került sor a Diotima Baráti Társaság, a BBTE és az Erdélyi Múzeum-Egyesület közös szervezésében a Böhm Károly Nemzetközi Konferenciára, amelyen a kolozsváriak közül Gál László, Hajós József, Köllő Gábor, Nagy György, Ungvári-Zrínyi Imre és Veress Károly vettek részt előadásukkal. A rendezvény kerekasztal-beszélgetéssel zárult. A konferencia alkalmából a Diotima Baráti Társaság válogatást adott ki Böhm Károly műveiből Ungvári-Zrínyi Imre szerkesztésében *Mi a filozófia?* címmel. A konferencia előadásai Egyed Péter szerkesztésében és előszavával jelentek meg a *Böhm Károly és a „kolozsvári iskola”* című kötetben a Pro Philosophia Kiadónál 2000-ben. Ugyancsak 2000-ben került sor egy újabb konferenciára *Filozófia és teológia a magyar eszmetörténetben* címmel a Miskolci Egyetem és a kolozsvári BBTE magyar oktatóinak közös szervezésében, amelyen a kolozsváriak

Ebben az időszakban jelentőssé váltak a politikai filozófia terén Egyed Péter, majd Demeter Márton Attila kutatásai, aki kezdeményezésére a *politikai filozófia* új tantervi diszciplínaként jelenik meg a képzésben. Külön említést érdemelnek a Gál László által folytatott logikai kutatások, elsősorban a köznyelv logikai viszonyaira irányuló vizsgálódások, amelyek a logikán belül is egy új szakterületet körvonalaznak. Eddigi eredményeit *Nyelv és logikusság* című munkájában tette közzé Gál László, magyar és román nyelven egyaránt.¹³ Munkássága eredményeként több évtizedes szünet után indult újra a kolozsvári egyetemen a magyar nyelvű logikai kutatás és oktatás. Szintén új tantervi diszciplínaként jelent meg a kilencvenes évek végén a filozófiai képzésben, Király István kezdeményezésére, az *alkalmazott filozófia*, amelynek oktatását saját alkalmazott filozófiai kutatásaira, illetve az alkalmazott filozófia mibenlétével, az alkalmazás és a filozófia viszonyával kapcsolatban kidolgozott koncepciójára alapozza. Mivel a hermeneutikai és az alkalmazott filozófiai kutatások egyrészt szemléletileg és tematikailag közel állnak egymáshoz, másrészt számos etikai, logikai, politikai filozófiai, filozófiatörténeti probléma bevonható a körükbe, a 90-es évek végére a *hermeneutikai–alkalmazott filozófiai vizsgálódások* a filozófia szak magyar oktatótestülete által közösen felvállalt kutatási témakörre vált. Ennek a több évre kiterjedő kutatási folyamatnak, amelybe az oktatók felsőbb éves egyetemi hallgatókat, magiszteri hallgatókat, doktoranduszokat is bevontak, már több konkrét eredménye született: 2001 novemberében sor került *A filozófia alkalmazása–alkalmazott filozófia* című konferenciára, és folyamatban van három közös tanulmánykötet kiadásra való előkészítése.

A hermeneutikai és alkalmazott filozófiai problémákra összpontosító kutatási tevékenység közvetett eredményének tekinthető a 2000-tól Veress Károly szervezésében elindított *Hermeneutika*

közül Egyed Péter, Gál László, Hajós József, Szegő Katalin, Tonk Márton, Ungvári-Zrínyi Imre, Veress Károly vettek részt előadásukkal.

13 Gál László: *Limbă și logicitate*. Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999; *Nyelv és logikusság*. Pro Philosophia, Kolozsvár, 2000.

és *kultúra*¹⁴ elnevezésű magiszteri képzés, ami a budapesti Hermeneutikai Kutatóközponttal és az ELTE hermeneutikai doktoriskolájával való szakmai együttműködés kiépítésére is lehetőséget kínált.

A filozófia magyar nyelvű egyetemi oktatásának az intézményi keretei 1999-től lényegesen kiszélesedtek azáltal, hogy Szegő Katalin kezdeményezésére a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen is kezdetét vette a filozófiai képzés, amelynek megvalósításába a helyi oktatók (Horváth Gizella) mellett kolozsvári oktatók is (Demeter Márton Attila, Tonk Márton, Veress Károly) bekapcsolódtak. A következő években az oktatói testület fiatalokkal bővült (Balogh Brigitta, Demeter Szilárd, Györgyjakab Izabella, Veres Zoltán).

A filozófiai tevékenységekről alkotott összképbe a középiskolai filozófiaoktatás is beletartozik, amely folyamatosan zajlott a 89 előtti és utáni időszakban egyaránt. A kilencvenes években e téren is bekövetkezett egy sor strukturális és tartalmi változás. Az előző évtizedek ideologizált és a marxista szemléletnek alárendelt filozófiaoktatásával szemben a 90-es években nem annyira az egyik vagy a másik irányzat mellett elkötelezett, mint inkább a filozófiai nézőpont, látásmód érvényesítésére, a szabad érvelés, véleménynyilvánítás, reflexió gyakorlására rávezető, az alternativitás irányába is nyitott filozófiaoktatás lehetőségei bontakoztak ki. A középiskolai filozófiaoktatás köre is lényegesen kitágult azáltal, hogy kiegészült a logika tanításával, s kapcsolatba került a filozófiához közel álló szakterületek ismereteit forgalmazó opcionális tantárgycsomagok oktatásával. Ugyanakkor a filozófia szak fiatal végzőseit a 90-es évek folyamán jelentős mértékben szakmai elhelyezkedéshez juttató középiskolai filozófiaoktatásban is – még ha egyelőre alkalmilag vagy szórványosan – a filozófiatanárok számára lehetőségek nyílnak a filozófiai kutatásban és alkotásban való részvételre is. A filozófiai publikációk tanúsága szerint a már az előző időszakban is rendszeresen (Fábián Ernő) vagy szórványosan (Bakó Rozália, Horváth Gizella, Király

14 Az első évfolyam *A hermeneutika alkalmazása a magyar kultúrában* megnevezéssel indult.

Béla, Németh Csaba) publikáló filozófiatanár-szerzők nevei mellé új nevek sorakoznak fel (Borsos Szabolcs, Fülöp Zoltán, Kálmán Ungvári Kinga, Kósa István).

5. A kiadványok

A 89-es rendszerváltás felgyorsult folyamataira, új tapasztalataira irányuló filozófiai reflexió termékei, azonnali szellemi reagálásokként, publicisztikai formában, sokszor a napi sajtó hasábjain jelentek meg (*A Hétfőben*, az *Európai Időben*, az országos és megyei napilapokban), vagy értelmiségi összejöveteleken, vitafórumokon¹⁵ jutottak szóhoz. Ebben az időszakban Balázs Sándor, Egyed Péter, Fábíán Ernő, Gáll Ernő, Magyarai Nándor László, Magyarai Vincze Enikő, Salat Levente, Veress Károly számos olyan elemző vagy kritikai hangvételű cikket tettek közzé a napi sajtóban, amelyekben hozzászóltak a demokrácia folyamatainak, a civil társadalom szerveződésének, a különböző tudattartalmak és magatartásformák megnyilvánulásainak egy-egy konkrét problémájához, és filozófiai ismereteikre, képzettségükre támaszkodva igyekeztek megvilágítani egy-egy hirtelen felkapottá vált fogalom, előtérbe kerülő kulturális vagy politikai jelenség lényegét.¹⁶ Hasonló folyamat zajlott le a különböző vitafórumok, értelmiségi találkozók esetében is. Az új politikai helyzet, intézményi struktúrák, életformák viszonylagos stabilizálódásával a filozófia fokozatosan visszahúzódott

15 1990–1992 között *A Hét* szerkesztősége (Rostás Zoltán) és a csíkszeredai *Kommunikációs Antropológia Munkacsoport* szervezésében Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön több ilyen eszmecsere került sor, amelyeken számos filozófiai képzéssel rendelkező értelmiségi is részt vett, és a felvetett közéleti problémák együttes filozófiai-szociológiai-antropológiai megvilágításba kerültek. – Ezzel kapcsolatban vö. Veress Károly beszámolóit az *Európai Időben*: Beszélgetés a civil társadalomról. *Európai Idő*, 1990/38.; Értelmiségi habitusok tegnap és ma. *Európai Idő*, 1991, 5, 6.; Változó és továbbbélő nyilvánosság. *Európai Idő*, 1992/21–22.

16 Az ekkori írások jelentős részét a szerzők a későbbiekben megjelentetett esszéköteteikbe is beválogatták: Egyed Péter *Az ész hieroglifái*, illetve *A jelen-létről* című kötetében, Salat Levente *Filippika az idő ellen*, valamint Veress Károly *Paradox (tudat)állapotok* című könyvében olvashatók.

a publicisztikából és a közéleti problémák szervezett vagy nyilvános megvitatásából.

A filozófiai kiadványok sorában fontos helyet foglalnak el azok a tanulmány- és esszékötetek, amelyek részben 89 előtti, addig publikálatlan, vagy éppenséggel újraközölt írásokat tartalmaznak, s ily módon kapcsolatot teremtenek, mintegy hídak vernek a 80-as és 90-es évek problémafeltevésai között, sokszor már önmagában ezzel a gesztussal is láttatva azt, hogy az alapvető, filozófiailag releváns létproblémák a megváltozó életkörülmények dacára sem veszítenek aktualitásukból, illetve azt, hogy éppen ezen a szembe-tűnő aktualitáson mutatkozik meg a változások felszínes mivolta és a változásokhoz fűződő elvárásaink illuzórikus jellege. Mindez elsősorban az idősebb értelmiségi nemzedék és a középnemzedék soraiból kiemelkedő alkotókra vonatkozik, akik szellemi-erkölcsi képzettségéhez, értelmiségi tudatához az előző időszakban a cselekvő részvétel és a közösségi értékekért való felelősségvállalás igénye is szervesen hozzátartozott. Az idősebb korosztályhoz tartozó gondolkodók esszéköteteikben a 90-es években keletkezett írások mellett számos korábbi írásukat is (újra)publikálták, ezzel is jelezve, hogy a cselekvő részvétel és a kisebbségi közösség sorsproblémái iránti felelősségvállalás a megváltozott körülmények között sem vesztett aktualitásából, mi több, új lehetőségekkel bővült, illetve új típusú határai mutatkoznak meg – olvasható ki Gáll Ernő *A felelősség új határai* című esszékötetéből.¹⁷ Fábíán Ernőnek *Az értelem keresése* című könyve¹⁸ arra figyelmeztet, hogy az értelem cselekvés lehetőségei és határai, a szabadság racionális lehetőségfeltételei most is éppúgy tisztázásra szorulnak, mint az előző időszakban, s e téren továbbra is meríteni érdemes a morálisan és politikailag hiteles tetteket megvalósítani képes nagy elődök példáiból. Nagy György *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben* címmel¹⁹ megjelent, a 70-es évek elejétől a 90-es évek végéig született tanulmányait magában foglaló kötete ugyancsak

17 Gáll Ernő: *A felelősség új határai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.

18 Fábíán Ernő: *Az értelem keresése*. Századvég Kiadó, Budapest, 1994.

19 Nagy György: *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben*. Komp-Press Kiadó – Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1999.

a 89-es fordulaton átívelő egységes filozófiai perspektívába helyezett történeti példák és aktuális elemzések tükrében világítja meg a kisebbségi intézmények és ideológiák szerkezeti összefüggéseit, működési mechanizmusait, megnyitva ezáltal a kisebbségi létmegértés filozófiai útjait. Ebbe a problémakörbe illeszkedik bele Balázs Sándor nagylélegzetű filozófiai elemzése – *Identitástudatunk zavarai* – a kisebbségi identitás problémaköréről,²⁰ amely bár a 80-as évek második felében íródott, 90-es évekbeli megjelenésével ugyancsak a probléma aktualitását és az erre irányuló filozófiai vizsgálódások érvényességét támasztja alá. Ugyancsak ebbe a körbe illeszkedik a gondolkodók középnemzedékéhez tartozó Egyed Péter *Az ész hieroglifái* című „filozófiai olvasónaplója”,²¹ amelyben a 80-as és a 90-es években keletkezett írások arra a közös alapgondolatra épülnek, hogy a racionalitás, az individualitás, a személyes szabadság és az emberi autonómia értékei változatlanul érvényesek maradnak, és a filozófiai elgondolásnak ugyanazzal a kritikai beállítódással kell közelítenie a velük kapcsolatos, változásban levő tapasztalatok tartalmához.

A filozófiai kiadványok sorában viszonylag egységes tömböt alkot *A Korunk* c. folyóirat mellett működő Komp-Press Korunk Baráti Társaság Kiadónál megjelentetett *Ariadné Könyvek* sorozat, amely a 90-es évek legjelentősebb, legszínvonalasabb esszékötetsorozata Erdélyben. Ebből a sorozatból – amelynek kiadványai a szellemi kultúra majd minden területét átfogják, és sok esetben a filozófiai reflexiót sem nélkülözik – csak azokra a kötetekre térünk ki, amelyeknek a szerzői végzettségük és foglalkozásuk szerint hivatásos filozófusok, vagy amelyekben egyértelműen filozófiai témák kerülnek megvizsgálásra, illetve határozottan filozófiai megközelítési módok, álláspontok érvényesülnek. Ezek a kötetek olyan esszégyűjtemények, amelyek a szerzők egy-egy hosszabb alkotói periódusából összeválogatott írásokat tartalmaznak, és rálátást nyújtanak a filozófiának a kultúrában játszott szerepével kapcsolatos beállítódásukra, felfogásukra. Ennélfogva e kötetek

20 Balázs Sándor: *Identitástudatunk zavarai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995.

21 Egyed Péter: *Az ész hieroglifái*. Kriterion–Regio, Bukarest, 1993.

tartalmában jól nyomon követhető az előbbieken felvázolt szellemi folyamatok alakulása, annál is inkább, mivel zömükben – egy-két idősebb és fiatalabb szerzőt leszámítva – az értelmiségi középnemzedékhez tartozó szerzők szövegeit tartalmazzák.

Az idősebb szerzőktől származó kötetek közül mindjárt megemlíthető Balázs Sándor *Filozofikák és töprengések* című könyve,²² amely két vonatkozásban is érdekes: egyrészt mert egyedül képviseli a 90-es évek filozófiai kultúrájában a filozófiai aforizma műfaját, másrészt azért, mert a szerző itt közli újra, a könyv második részében, azokat a 80-as évek vége felé keletkezett nagyhatású filozófiai elemzéseit – mint többek között *A corrida erkölce*, *Müller felelőssége* –, amelyekben a totalitarista hatalom és a moralitás lényegi összefüggéseit tárja fel. Szintén az idősebb nemzedék képviselőjében gyűjtötte össze kötetbe a zömében a nyolcvanas években keletkezett esztétikai tanulmányait, esszéit Angi István *Az esztétikum zeneisége* című könyvében.²³ Ezek a többnyire az esztétikum és a zene kapcsolatára összpontosító reflexiók kivezető útkereséseknek tekinthetők a hetvenes-nyolcvanas évek strukturalista szemléletmódjából, olyan – a szerző megfogalmazása szerint – „prehermeneutikus elemzések”-nek, amelyek éppen ennek a törekvésnek köszönhetően mindmáig megőrizték az aktualitásukat.

A sorozaton belül viszonylag egységes tematikai tömböt jelenítenek meg Egyed Péter *A jelen-létről*,²⁴ Salat Levente *Philippika az idő ellen*,²⁵ Veress Károly *Paradox (tudat)állapotok*, valamint *Kisebbségi létproblémák*²⁶ című könyvei. E kötetekben levő írások

22 Balázs Sándor: *Filozofikák és töprengések*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1999.

23 Angi István: *Az esztétikum zeneisége. Esszék a viszonyalkotás varázsáról*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001.

24 Egyed Péter: *A jelen-létről*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1997.

25 Salat Levente: *Philippika az idő ellen*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1996.

26 Veress Károly: *Paradox (tudat)állapotok*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1996; *Kisebbségi létproblémák*. Filozófiai esszék. Komp-Press. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2000.

jó része az évtized első felében, illetve közepén született. Ily módon számos olyan szöveg található közöttük, amelyek a 80-as évek gondolkodásmódjával és a szerzőket akkor foglalkoztató tematikával teremtenek kapcsolatot, illetve olyanok, amelyek a rendszerváltás társadalmi, politikai és kulturális folyamataival kapcsolatos filozófiai reflexiókat tartalmaznak, és tematikailag, valamint módszertanilag körvonalazzák, betájolják a 90-es évek elejétől kibontakozó filozófiai aktivitás fontosabb érdeklődési köreit, vizsgálódási irányait. Az írások döntő többsége a kisebbségi lét filozófiai elgondolási lehetőségeit járja körül, feltérképezve azokat a dimenziókat, amelyekben a létproblémákkal kapcsolatos univerzális filozófiai előfeltevések, illetve a régióra és korunkra jellemző kisebbségi létezés politikai, kulturális, egyéni és közösségi aspektusaival kapcsolatos tapasztalatokkal szembesülnek. Ily módon a filozófiai reflexió fókuszába állítják az egyéni és közösségi létezés, a kisebbségi létlehetőségek és a nemzeti létkeretek, a személyi szabadság és a közösségi elkötelezettség, az autentikus emberi létezés és a lelki, szellemi, morális és cselekvési autonómia lehetőségeinek a vizsgálatát. Az írások jelentős része arra vállalkozik, hogy a filozófia kritikai funkcióját érvényesítse a kultúrában a szellemi helyzet, értelmiségi tudat, a térségre jellemző domináns ideológiák lehetőségfeltételeinek a tisztázására, a különböző diszkurzustípusok érvényességi körének, határainak a megvonására törekedve. Ezekben a kötetekben ugyanakkor számos írás – önreflexív jelleggel – az értelmiségnek és a filozófiának a státuszával, a kisebbségi kultúrában és a térségre jellemző nacionalista, totalitarista ideológiai hagyomány és az újraélesztendő liberális szemléletmód konfliktusának kontextusában betöltött szerepével foglalkozik, valamint azokkal a szellemi helykeresési törekvésekkel, amelyek a modernitás erőteljes beidegződéseit kilendíteni igyekvő, a posztmodern horizontjába helyezkedő filozófiai kísérleteket, problémafeltevéseket jellemzik.²⁷

27 E kötetekben található írások önreflexív jellegére – mint közös vonásra – helyezi a hangsúlyt Cs. Gyimesi Éva átfogó összegező és értékelő tanulmánya is. – Vö. Cs. Gyimesi Éva: Értelmiségi önreflexiók. In: *Colloquium Transsyhvanicum*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998, 110–124.

A sorozatban helyet kaptak olyan kötetek is, amelyeket viszonylagos tematikai egységesség jellemez, mivel a kortárs filozófiának egy-egy önálló problémakörére összpontosítanak, jelezve ezzel bizonyos fokú szakosodási törekvéseket is, illetve előrevetítve fontos vizsgálódási irányokat, amelyek mentén egyre erőteljesebbé válnak a filozófiai kutatások. E tekintetben a sorozat kiemelkedő alkotása V. Király István *Határ – Hallgatás – Titok* című könyve,²⁸ amely a szerzőnek a 70-es évek közepétől a 90-es évek közepéig keletkezett tanulmányait, esszéit tartalmazza, felvázolva annak a szellemi útnak az ívét, amelyet a szerző a kantianus filozófiával és a lukácsi gondolkodásmóddal való találkozástól a fenomenológián és az egzisztencializmuson keresztül a heideggeri fundamentálonológiáig járt be. A látszólagos nagy távolságok ellenére az írások közös tematikai mozzanata a titok és a hozzá kapcsolódó kulturális és társadalmi jelenségek lényegének a filozófiai megvilágítása, amelynek során a filozófia mibenlétére, feladataira vonatkozólag is egy újszerű látásmód bontakozik ki. Az e kötetben felmerülő problémák továbbgondolására, a filozófiai elemzésnek az időbeliség viszonyaira és a filozófia alkalmazásának lehetőségeire kiterjesztett elemzésére a szerzőnek egy újabb könyvében kerül sor – *Filozófia és Itt-lét*²⁹ –, amely bár kiadványként nem tartozik a sorozathoz, tematikailag mégis szervesen beleilleszkedik ennek problémakörébe.

A 90-es években kibontakozó erdélyi magyar filozófiai gondolkodásnak és kutatásnak két másik fontos irányát jelzi Ungvári Z. Imre *Változó értelemben* című könyve.³⁰ Ezek a szerző fő foglalkozási területei: az egyik a magyar filozófia története, amelyet a kötetben a karteziánizmus hagyományával és Böhm Károly filozófiájával foglalkozó tanulmányok képviselnek, a másik pedig a kötet második felében helyet kapó írások révén megjelenített morálfilozófia.

28 V. Király István: *Határ – Hallgatás – Titok*. Komp-Press. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1996.

29 Király V. István: *Filozófia és Itt-lét*. Tanulmányok. Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 1999.

30 Ungvári Z. Imre: *Változó értelemben*. Komp-Press. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1998.

A fiatalabb, a 90-es években formálódó nemzedéket egyedül Demeter M. Attila képviseli *A jó államtól a demokratikus államig* című könyvével,³¹ amely sajátos szemléletmódjával és tematikai egységességével egy új szakterületet határol körül az erdélyi magyar filozófiai gondolkodás számára: a politikai filozófiát. A kötetben található esszék széles ívben fogják át a politikai filozófiai gondolkodás problémakörét az arisztotelészi koncepció korszerű interpretációjától a kortárs politikai filozófiában fellelhető problémafeltevéséig.

Végül, ugyancsak ebben a kontextusban Orbán Gyöngyi *Háttérelvezések* című kötete³² sem maradhat említés nélkül. Bár a szerző végzettsége szerint nem tartozik a filozófiaszakosok köréhez, a sorozatban megjelent könyve szemléletmódjával és megvalósított szándékával egyetemben kiváló példát szolgáltat arra, hogy hogyan lehet újragondolni a filozófiai hermeneutika alapján az esztétika, irodalomelmélet és pedagógia lényeges kérdéseit, ezáltal egyúttal a megvalósulásban mutatva meg azt, hogy hogyan válhat ténylegesen, létmódja szerint alkalmazottá a filozófia a kultúrában.

A 90-es évek végén már más kiadóknál is jelentkeznek fiatal filozófiai szerzők olyan művekkel, amelyek szintén a romániai magyar filozófiai gondolkodás új útkereséseit jelzik. A marosvásárhelyi Mentor kiadónál jelent meg Borsos Szabolcs *A létalkotó személy* című kötete,³³ amelyben a szerző a vallásfilozófia tágabb összefüggéseibe helyezve és aktuális értelmezési szempontok szerint vizsgálja a perszonalizmus kérdéseit. Egy magánkiadónál jelentette meg Szabó Tünde *Derrida és a kérdés* című könyvét,³⁴ amelyben a kérdés problémakörét járja körül Derrida szövegeiben, a dekonstrukció kontextusában.

A 90-es évek folyamán, az előző évtizedek hagyományát folytatva, a *Korunk* maradt az a reprezentatív kulturális folyóirat, amely a

31 Demeter M. Attila: *A jó államtól a demokratikus államig*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001.

32 Orbán Gyöngyi: *Háttérelvezések*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2000.

33 Borsos Szabolcs: *A létalkotó személy*. Vallásbölcseleti kísérlet. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1997.

34 Szabó Tünde: *Derrida és a kérdés*. Yoyo Only Kiadó, Kolozsvár [2000].

filozófiához kapcsolódó írások közlését felvállalta. Végiglapozva azonban a kilencvenes években megjelent *Korunk*-számokat, rögtön szembetűnővé válik, hogy a filozófia mégsem foglal el olyan jelentős teret a lap anyagában, mint amilyenre egy magát a kezdetektől fogva világnézeti lapként definiáló kiadvány esetében erre számítani lehetne. Filozófiai témájú cikkek, esszék, tanulmányok, recenziók a 90-es évek *Korunk*jában meglehetősen esetlegességgel, szórványosan jelentek meg, s e megjelenések mögött is csak ritkán ismerhető fel határozottabb szerkesztői koncepció. Ebben nyilván szerepet játszik az, hogy az utóbbi években a *Korunk* szerkesztése rátért a súlypontos, tematikus számok összeállítására, valamint az is, hogy a lapnak hosszú ideig nem volt filozófia szakos szerkesztője. 2000-től ez a probléma megoldódott, mivel Demeter Szilárd személyében filozófia szakos szerkesztőt is alkalmaztak, de a helyzet lényegében azóta sem változott. A magyarázatot talán a személyi és szerkesztési körülményeken túlmutató, tágabb összefüggésekben, a filozófiának a romániai magyar kultúrában való állandósult otthontalanságában kell keresni.

A *Korunk*ban megjelent, filozófiai témájú vagy filozófiával kapcsolatos írások problémaköre, tematikája nagyvonalakban beleilleszkedik azokba a szellemi folyamatokba, amelyeket előzőleg már a könyvek kapcsán is felvázoltunk. A 90-es évek első felében Kereskényi Sándor és Salat Levente szerkesztői egyszerűségükön köszönhetően a *Korunk*ban számos olyan, a rendszerváltás jelenségeire reflektáló írás jelent meg, amely a filozófiai nézőpontokat is beépítette a jelenségek elemzésébe-értelmezésébe. Szerzőik között ott találjuk Balázs Sándor, Egyed Péter, Fábíán Ernő, Gáll Ernő, Salat Levente nevét.³⁵ Ezen túlmenően ebben az időszakban a *Korunk* számos román és nyugati szerző írását publikálta

35 Balázs Sándor: *A hatalom szerkezetéről*. 1992/10.; *Kisebbségi autonómia és szuverenitás*. 1993/11.; Egyed Péter: *A demokrácia megközelítése*. 1990/8.; *Tájékp csata közben*. 1991/2.; *Az eltűnt és nyomában*. 1991/5.; *Az eretnokség fölöttébb szükséges voltáról*. 1993/2.; *Az önállóság és a dágnány*. 1993/11.; *Feltételes gondolkodás, feltételes cselekvés*; *A vélemények autonómiája*. 1994/5.; 1995/10.; Fábíán Ernő: *Az erőszak természetéről*. 1990/8.; Gáll Ernő: *Jászi és Bibó: a dunai nacionalizmusok ellenzői*. 1990/1.; *Utópia és erőszak*. 1990/8.; Salat Levente: *Az intellektuális autonómia mint perszeveráló keresés*. 1990/1.; *A kritika dilemmái*. 1993/2.

fordításban, és viszonylag jelentős teret kaptak a magyarországi filozófiai szerzők is. A *Korunk* a későbbiekben is helyet adott a kisebbségi létproblémákat és a hozzájuk kapcsolódó értelmiségi attitűdöket filozófiailag is megvilágító írásoknak. Balázs Sándor, Egyed Péter, Fábíán Ernő, Nagy György több ilyen tanulmányt, esszét közölt.³⁶ Ugyancsak figyelmet szentelt a *Korunk* az egyetemkérdésnek, lehetőséget teremtve az egyetemeszme filozófiai megvizsgálására is. Ez a problémakör külön súlypontos számban is helyet kapott.³⁷ Az említetteken kívül a *Korunk*-ban a 90-es évek folyamán számos fontos filozófiai esszé és tanulmány is megjelent Angi István, Egyed Péter, V. Király István, Orbán Gyöngyi, Szegő Katalin, Szilágyi Júlia, Veress Károly tollából.³⁸ A *Korunk* 2000. évfolyamában két olyan tematikus számot is szerkesztettek, amelyekben csoportosan kaptak helyet a központi témához kapcsolódó filozófiai írások szerzői. Az 1. szám *Autonóm ember* címmel³⁹ az

36 Balázs Sándor: „A” vagy „Ez”? 1995/2.; Egyed Péter: *Az értelmiség nehez megszületése*. 1999/2.; *Itt és mást*. 1999/5.; Fábíán Ernő: *Amiért nem lehet és a lehetőség*. 1995/2.; *Az erdélyi magyar értelmiség tragédiái*. 1999/2.; Nagy György: *Az erdélyi magyar szellemi élet a két világháború között. I–II–III*. 1999/2., 3., 5.

37 Az 1997/4. szám teljes egészében Egyetem-szám volt. Itt közölte Balázs Sándor *Önazonosságunk, kultúránk, egyetemünk* című írását. Ugyancsak ebben a számban jelent meg Veress Károly *Az egyetem filozófiája* című tanulmánya. Korábban Veress Károly a filozófia egyetemi oktatásának kérdéskörével is foglalkozott a lapban. Vö. *Hiányok kérdőjelei. Kérdések és gondolatok a filozófia egyetemi oktatásával kapcsolatban*. 1994/5. A lap 1995/4-es száma úgyszintén közölte Gáll Ernő–Magyar Vincze Enikő közös tanulmányát: *Az erdélyi magyar egyetem – szimbolikus mezőben*.

38 Angi István: *Ingajáratban a giccs körül*. 1994/7.; Egyed Péter: *A teremtés biztonsága*. 1996/12.; *Mítosz és filozófia*. 1997/8.; *Szabadság és szubjektivitás*. 2000/6.; *Jövő és érték*. 2000/11.; V. Király István: *A szent, avagy a csend fényes hangjai*. 1990/10.; *Titkok és tilalom*. 1991/4.; *Összeesküvés*. 1995/6.; Orbán Gyöngyi: *A pedagógia hermeneutikai bírálata*. 1990/9.; *Az irodalomtanítás hermeneutikai horizontja*. 1992/8.; *Olvasatok játéka intertextuális térben*. 1995/9.; Szegő Katalin: *Az életfilozófia születése*. 1994/5.; Szilágyi Júlia: *Nietzsche és a polgárság*. 1994/5.; Ungvári Zrínyi Imre: *Morális stratégiaváltás*. 1996/12.; Veress Károly: *A felelősség dicsérete*. 1999/10.

39 A 2000/1-es számban jelent meg Demeter Attila *Szabadság és autonómia*, Egyed Péter *Autonómia – az RMDSZ-programokban*, Ungvári Z. Imre *Autonómia*, Veress Károly *Autonómia és értelmiségi diskurzus* című írása.

autonómia kérdését állította középpontba, a 10. szám pedig *Magyar kereszténység–Magyar bölcsélet* címmel⁴⁰ a magyar filozófiatörténet és eszmetörténet körébe illeszkedő tanulmányokat közölt. Végül azt is fontos megjegyezni, hogy a *Korunk*, bár rendszertelenül, de helyet adott a filozófiai témájú könyvekről szóló, illetve filozófiával foglalkozó szerzők által írt recenzióknak is. Demeter M. Attila, Demeter Szilárd, Kálmán Ungvári Kinga, V. Király István, Orbán Gyöngyi, Tonk Márton, Veress Károly tollából olvashatók recenziók mind a hazai filozófiai könyvtermés egyik-másik darabjáról, mind pedig külföldi kiadványokról.

Egy másik fontos folyóirat, amely a romániai magyar nyelvű filozófiai irodalom közlésére vállalkozik az utóbbi években, az *Erdélyi Múzeum*, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, valamint Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályainak közlönye. Az *Erdélyi Múzeum* 1998-tól, amikortól Veress Károly is tagjává vált a lap szerkesztőségének, rendszeresen közöl filozófiai tanulmányokat és recenziókat. Ezek között nemcsak olyanok találhatók, amelyek a magyar filozófia és kultúra kérdéseit vizsgálják, hanem olyanok is, amelyek betekintést nyújtanak a kortárs filozófiai gondolkodás alapvető problémáiba. A multikulturalitás kérdésköréről Balázs Sándor, jelenkori filozófiai kérdésekről Egyed Péter, Györgyjakab Izabella, Kósa István, Markó Lehel, morálfilozófiai kérdésekről Gáll Ernő, politikai filozófiai kérdésekről Demeter M. Attila, Ilyés Szilárd-Zoltán, Jakab Dénes, logikai problémákról Gál László, filozófiatörténeti problémákról Forrai Réka, Tonk Márton, a kultúra és a filozófia viszonyáról Veress Károly közölt tanulmányt a lapban.⁴¹ A felsorolásból is kitűnik, hogy az *Erdélyi Múzeum* a

40 A 2000/10. szám közölte Szegő Katalin *Látáskultúra és kereszténység*, Ungvári Z. Imre *Böhm Károly filozófiájának teológiai vonatkozásai*, Veress Károly *Egy kisebbségi létparadoxon filozófiai hátteréről* című írását.

41 Az *Erdélyi Múzeumban* a következő fontosabb filozófiai tanulmányok jelentek meg: Balázs Sándor: *Multikulturalizmus és egyetem.* – 1998/1–2. füzet; Egyed Péter: *Huszadik századi olasz gondolkodók a szabadságról*; Veress Károly: *Nemzedéki viszonyok az időben*; Gál László: *A logikusság formái*; Gáll Ernő: *A felelősség dicsérete.* – 1998/3–4. füzet; Györgyjakab Izabella: *A kérdésés problémája Wittgenstein Tractatusában*; Veress Károly: *A tudományelmélet sepsiszentgyörgyi*

fiatal kutatók, szerzők jelentkezésének is teret nyújt. A tanulmányokon túlmenően az *Erdélyi Múzeum* Szemle rovatában számos olyan recenzió is megjelent, amelyek a romániai magyar filozófiai könyvtermés bemutatására vállalkoztak. A recenziók szerzői között találjuk Angi István, Demeter Attila, Gáspár Emese, Kálmán Ungvári Kinga, Szigeti Attila, Ungvári Zrínyi Imre, Tonk Márton, Veress Károly nevét.

Az *Erdélyi Múzeumban* közölt tanulmányokon kívül a filozófiai irodalom az *Erdélyi Tudományos Füzetek*ben is helyet kapott. A *Füzetek* 233. száma *Dialógus és retorika* címmel jelent meg, és olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek – többek között – a filozófiai hermeneutika, kommunikáció, retorika viszonyát is vizsgálják.⁴²

Merre tart a romániai magyar filozófiai aktivitás? A kérdésre jelen pillanatban a bemutatott filozófiai jelenségek viszonylagos sokrétűsége, változatossága ellenére sem lehet kielégítő választ nyújtani. Mindenekelőtt azért nem, mert ezt a kérdést – minden önreflexióis törekvése ellenére – mindmáig maga a romániai magyar filozófia nem tette fel magának. Ezzel beláthatóvá válik az is, hogy minden eredményessége ellenére mi hiányzik a leginkább a 90-es évek romániai magyar filozófiai tevékenységéből. Hiányzik az ilyenfajta kérdések egyértelmű feltevése és a vizsgálódások középpontjába állítása. A romániai magyar filozófiának az önnön törekvéseivel való illetén szembesülése tehát még várat magára, de a jelenlegi évtized szellemi aktivitásában már minden bizonnyal helyet fognak kapni az ilyenyszerű kérdések: milyen a viszonya a

műhelyéről. – 1999/1–2. füzet; Demeter Attila: *Társadalomontológia ideológia és utópia között*; Tonk Márton: *Bevezetés Rickert értékfizológiájába.* – 1999/3–4. füzet; Markó Lehel: *Időbeliség és narrativitás*; Forrai Réka: *A platóni államkonceptió helye az utópikus gondolkodás fejlődésében.* – 2000/1–2; Kósa István: *A ráhagyatkozó-eszmélődő gondolkodás és a Ge-stell értelmezése Martin Heidegger filozófiájában*; Jakab Dénes: *A szuverenitás alakzatai.* – 2001/1–2; Gál László: *Logikusság és társadalom*; Ilyés Szilárd-Zoltán: *A bibói nemzetfogalomról.* – 2001/3–4.

42 A *Füzet*ben olvasható – többek között – Orbán Gyöngyi *Hermeneutika és retorika – a dialóguselhű olvasás szolgálatában*, valamint Veress Károly *A dialógusról – kommunikációelméleti megközelítésben* című írása. – Vö. *Dialógus és retorika.* Erdélyi Tudományos Füzetek. 233. Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 2001.

FÜGGELÉK

romániai magyar filozófiának a kisebbségi léthelyzethez, miként tud felvállalni kritikai funkciókat, és hogyan képes betölteni társadalmi küldetését, milyen irányokban haladhat a filozófia szakosodása, és milyen viszonyban áll a professzionalizálódás a filozófiai egyetemességigénnyel? Mindezekben a kérdésekben maga a kérdező voltaképpen egy jól meghatározott irányba mutat, egy önmagában nyugtalanító, de a feltehető mivoltában mégis megnyugtató (mert ekként *filozófiai*) kérdés irányába: otthon van-e a filozófia a romániai magyar kultúrában?

(2002. január)